

Harald Gustafsson
**"Att draga till Malmö och skaffa sig rätt:
Undersåtar, överhet och identitetsföreställningar i skånska suppliker
1661-1699"**

ur

Fredrik Nilsson, Hanne Sanders & Ylva Stubbergaard (red.)
Öresundsgränser: Rörelser, möten och visioner i tid och rum
(2007)

Serie: Centrum för Danmarksstudier nr 14, ISSN: 1651-775X

Upplaga för elektronisk publicering 2021 för forsknings-, utbildnings-
och biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

<https://doi.org/10.37852/oblu.126.c173>

Tryckt utgåva finns i bokhandeln:

ISBN 978-91-7061-035-6

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically 2021 for research, educational and
library needs and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

<https://doi.org/10.37852/oblu.126.c173>

A printed version is available through book stores:

ISBN 978-91-7061-035-6

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se

Denna Creative Common-licens betyder att du som använder verket måste erkänna
ovanstående som upphovspersoner; att spridning av texten är tillåten, men endast
i icke-kommersiella sammanhang; att verket inte får bearbetas.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.sv>

ATT DRAGA TILL MALMÖ
OCH SKAFFA SIG RÄTT
UNDERSÅTAR, ÖVERHET OCH
IDENTITETSFÖRESTÄLLNINGAR
I SKÅNSKA SUPPLIKER 1661–1699

Harald Gustafsson

På de historiska kartorna tycks det enkelt nog: 1658 försvann gränsen mellan Småland och Skåne och i stället kom ett tjockt streck genom Öresund. Skåne och de andra östdanska landskapen blev svenska. Öresundsregionen – om det nu funnits en sådan – var delad. Övertagandet gick för sig i flera steg. Först blev Skånelandskapen ett av den svenska kronans länder, med bestående danska lagar, privilegier och kyrkoordning. 1681–83 inkorporerades det formellt i själva Sverige och svensk lagstiftning infördes. Men spelade allt detta någon roll för människorna som levde där?

De flesta människor i Skåne, omkring 90 % av befolkningen, levde på landet och drev lantbruk, och det är denna befolkningsmajoritet som här står i fokus (stadsbefolkningen behandlas i en studie av Andreas Olsson i denna antologi). Vad betydde statsbytets olika steg för dem, hur gestaltade sig deras relation med de nya myndigheterna, vilka identitetsföreställningar hade de och hur skilde sig detta från förhållandena i den del av regionen som blev kvar i Danmark?

Det sägs ofta att det är mycket svårt att närma sig »vanliga människor« i äldre tid eftersom de inte har efterlämnat sig något källmaterial. Men något de gjorde var att bestorma myndigheterna med *suppliker*, böneskrifter, som idag ligger olästa i många äldre förvaltningsarkiv. Dessa suppliker ska här användas för att försöka ge svar på frågor såväl kring vad man förväntade sig av sin överhet, i vilka frågor man ansåg sig ha rätt till hjälp och hur man argumenterade för detta, som hur man be-

skrev sig själv och placerade sig i världen, det vill säga vilka identitetsföreställningar man uttryckte.

Om suppliker och identiteter

Det finns inget stort forskningsläge kring suppliker. Inom nordisk forskning var det först Steinar Supphellen som för norsk del lyfte fram supplikens roll som säkerhetsventil för befolkningen i det enväldigt styrda Danmark-Norge. Genom supplikinstitutionen kunde undersåtarna föra fram klagomål och förslag till centralmakten, trots bristen på formella politiska kanaler.¹ Jag har själv i en undersökning av isländska suppliker visat att den bilden inte var generell; för Islands del var supplikerna oftast ganska rutinartade ansökningar som knappast förtjänar att kallas »säkerhetsventil«.²

Dessa studier rör 1700-tal och det är också detta århundrade Michael Bregnsbo studerar i sin breda genomgång av dansk-norska suppliker. Han kan bekräfta att supplikerna kunde fungera olika för olika grupper och i olika situationer, men menar att de på det hela taget bidrog till att skapa integration och legitimitet för staten.³ Bregnsbo tar uteslutande upp suppliker till kungen, närmare bestämt bara sådana som handlagts av Danske Kancelli och finns i dess s.k. supplikböcker, och generellt i dansk forskning har man en tendens att likställa suppliker med hänvändelser till den högsta statsmakten. Det gäller också – i den mån supplikväsendet då alls noteras – för tiden före enväldets införande 1660. Vi vet sålunda inte i vilken grad de danska undersåtarna också supplicerade till läns herrarna före och amtmännen efter 1660.

För Sveriges del, där supplikväsendet är än mindre uppmärksammat, förefaller det dock klart att myndigheterna försökte rikta supplikströmmen framför allt till landshövdingarna och inte till den centrala nivån. Björn Asker uppger i sin grundliga studie av den äldre länsförvaltningen att det finns »omfångsrika sviter« av inkomna suppliker i arkiven, men

1. Steinar Supphellen, »Supplikken som institusjon i norsk historie. Framvokster og bruk særleg først på 1700-tallet«, *Historisk tidsskrift* (Norge) 1978:2.

2. Harald Gustafsson, »Islands administration på 1700-talet«, Yrjö Blomstedt m.fl., *Administrasjon i Norden på 1700-talet*, Oslo 1985, s. 168–170.

3. Michael Bregnsbo, *Folk skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet. En kildestudie i Danske Kancellis supplikprotokoller*, København 1997.

utelämnar dem tyvärr ur sin undersökning.⁴ Pär Frohnert visar att det under 1700-talet registrerades mellan 100 och 2000 suppliker årligen på de olika länsstyrelserna. I en punktstudie av Örebro län under tre månader 1760 finner han 267 suppliker, varav knappt hälften från allmogen. En dryg tredjedel av bondesupplikerna handlade om att man ville ha hjälp med skuldfördringar mellan privatpersoner, en annan stor del handlade om köp, försäljning och nyttjande av jord. Frohnert noterar att supplikens huvudfunktion var att »ge enskilda personer i samhället möjlighet att klagga [...] i rent konkreta frågor«, och att även personer från svaga grupper, som ensamstående kvinnor, använde denna kanal.⁵ Det blir av intresse att se om den skånska 1600-talsverkligheten passar in i detta mönster och vilken karaktär de skånska supplikerna har: säkerhetsventil, rutinansökningar, enskilda klagomål eller hur de annars bäst karaktäriseras.

När det gäller identitetsföreställningar under äldre tid har debatten huvudsakligen rört sig kring den eventuella närvaron eller frånvaron av nationella identiteter.⁶ Som jag tolkar forskningsläget finns det goda argument för att nationella föreställningar i modern mening först kom till med nationalismen från 1700-talets slut, men också för att det tidigare fanns uppfattningar om kollektiv tillhörighet uttryckta i termer av folk, fädernesland och nation. Det fanns vad vi kan kalla etniska föreställningar, föreställningar om att det existerar olika »folk«. »Etnisk« står här för människors föreställning om en gemenskap på språklig och kulturell grund, oavsett om denna gemenskap var »verklig« eller inte.

Det är en viktig uppgift för forskningen att undersöka den sortens identiteter i deras egen rätt och inte bara som ett förstadium till nationalismen. Vad låg i att man betecknade sig som »dansk« eller »svensk« på 1600-talet, eller hur betecknade man sig annars i de skånska supplikerna? Hur förhöll sig sådana etniska (i betydelsen »folk-liga«) föreställningar till uppfattningen om politiska enheter? Det fanns i det förnationalistiska

Ett urval av hans material finns också på cd som *Danske Kancellis Supplikprotokoller. Udvalg 1705-1795*, utgiven av Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie.

4. Björn Asker, *I konungens stad och ställe. Länsstyrelser i arbete 1635-1735*, Uppsala 2004, s. 239, 309f (cit. s. 309).

5. Pär Frohnert, »Administration i Sverige under frihetstiden«, Yrjö Blomstedt m.fl., *Administration i Norden på 1700-talet*, Oslo 1985, s. 250-255 (cit. s. 255).

6. För en kort forskningsöversikt och min egen ståndpunkt, se Harald Gustafsson, »The Eighth Argument. Identity, ethnicity and political culture in sixteenth-century Scandinavia«, *Scandinavian Journal of History* 2002:2.

Europa tydliga riksidentiteter knutna kring föreställningen om ett (kristet) folk, med gemensamt språk och seder, enade under en furste.⁷ Men staterna omfattade mer än riket, och man kunde vara »svensk« i politisk mening, som t.ex. undersåte i Svenska Pommern, utan att vara det i etnisk – man var pomrare och tysk. Det blir särskilt intressant att se om det i Skånes fall märks att landskapet först inte ingick i riket, och sedan, i början av 1680-talet, formellt kom att ingå i det egentliga Sverige.

Denna typ av etniska och politiska identitetsföreställningar måste sättas i relief mot andra identitetsuppfattningar. Hur uppfattade och presenterade folk sig – som undersåtar, bönder, häradsbor, skattebetalare, män, kvinnor? Här kan invändas att detta material bara speglar hur de valde att uppträda mot myndigheterna, att det handlar om ett instrumentellt bruk av identitetsmarkörer; man skrev det som man trodde skulle gå hem. Principiellt skiljer sig det emellertid inte från andra situationer där en identitetsföreställning brukas socialt. Vad människor innerst inne tänker, när de inte möter en annan människa, kan vi inte ta reda på, vare sig i historien eller i vardagen. I den meningen är alla identiteter »mötesidentiteter«. Det är de socialt produktiva identitetsföreställningarna vi kan komma åt, och vi måste alltid vara medvetna om den speciella kontext som de gestaltas i.

Supplikanten kan ses som ett slags ritualiserat möte mellan undersåte och överhet, där identitetsuppfattningar och värderingar produceras och reproduceras. Värderingarna är inte minst viktiga. En central aspekt av identitet är att den ofta uttrycker en värderingsgemenskap; vi är vi genom att vi har dessa värderingar. Det kan alltså finnas anledning att leta efter explicita och implicita värderingsgemenskaper i supplikerna. Vilka värderingar åberopas för att binda undersåte och överhet samman i en förpliktande gemenskap?⁸

Vilken överhet kunde så den skånska befolkningen vända sig till? Skå-

7. Termen »riksidentitet« (eng. *regalism*) från Susan Reynolds, *Kingdoms and Communities in Western Europe*, Oxford 1984. Jag har visat att sådana föreställningar existerade i Skandinavien vid unionstidens slut, Harald Gustafsson, *Gamla riken, nya stater. Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512–1541*, Stockholm 2000, särskilt kap. 9.

8. Såväl när det gäller värderingars koppling till identitet som fokuseringen på socialt produktiva identitetsföreställningar ligger mitt resonemang nära Andreas Olssons bidrag till föreliggande volym. Jag tackar Andreas för inspirerande tankeutbyten kring dessa frågor.

nes övergång till den svenska kronan 1658 skedde efter normalt europeiskt konglomeratstatsmönster. Skåne blev en provins inom det svenska väldet, men inte en del av kungariket Sverige. Inom förvaltningen var det bara toppen som byttes ut. Under dansk tid förvaltades Skåne av länsherrar (*lensmænd*), varav de viktigaste satt i Malmö, Landskrona, Helsingborg och Kristianstad, men det fanns också mindre förlänningar, som t.ex. Frosta härad och Herrevads klosterns län. Svenskarna införde på regionalt plan en förvaltning av samma typ som i andra svenska provinser utanför riket. Skåne, Blekinge och Halland (samt Bornholm, så länge det var svenskt) blev ett generalguvernement under en generalguvernör i Malmö. Under sig fick han landshövdingar, inom Skåne inledningsvis fyra stycken: i Malmöhus, Landskrona, Helsingborgs och Kristianstads (med Blekinge) län.

1662–1679 var Malmöhus, Landskrona och Helsingborgs län lagda samman under en landshövding, och 1669–1675 fanns ingen generalguvernör i Skåne utan endast de två landshövdingarna, i det sammanslagna länet och i Kristianstad. Generalguvernementet återupprättades 1675. Från 1680 hade generalguvernören, som nu också styrde över Halland samt Göteborgs och Bohus län, inte längre några landshövdingar under sig i Skåne. Den formella inkorporeringen i Sverige 1681–83 ledde inte till administrativa ändringar på regional nivå. 1693 ersattes generalguvernören av en guvernör, som nu endast hade Skåne och inga andra provinser under sig. 1719 upphävdes guvernementet och Skåne delades i två län, Malmöhus och Kristianstads.⁹

149 skånska böneskrifter

För 1600-talet finns som nämnts bara rester av myndigheternas hantering med supplikerna kvar. Under generalguvernementets första period fram till 1669 finns endast tio suppliker bevarade; under dess senare period 1675–1693 och för det efterföljande guvernementet finns det sporadiskt bevarade suppliker, vissa år fler, andra färre. Fram till och med 1678 är min genomgång fullständig; sedan har jag undersökt supplikerna 1681,

9. Generellt om de administrativa och arkivmässiga förhållandena, se Alf Erlandsson, *Skånska generalguvernementet 1658–1693 och dess arkiv. Förvaltnings- och arkivhistoriska undersökningar*, Lund 1967.

som åtminstone för några veckor förefaller vara fullständiga, och 1699, när för första gången ett större bestånd finns bevarat. Hur ser detta material ut, vad säger det om kontakterna och vad var det folk ville?

En bevarad bråkdel av en förfluten verklighet

Det material jag här har behandlat består av 149 handlingar som jag har definierat som suppliker från lantbefolkningen. Här finns sålunda inte ståndspersoner som adel och präster; stadsbefolkningens suppliker behandlas som nämnts i Andreas Olssons artikel i denna volym. Huvuddelen tillhör bondehushåll, men några gästgivare, mjölnare, soldater och personer med mer obestämd tillhörighet finns också med. De fördelar sig över åren som följer:

Suppliker till generalguvernören 1661–1669:	10
Suppliker till landshövdingen 1664–1676:	39
Suppliker till generalguvernören 1676–1678:	9
Suppliker till generalguvernören 1681:	15
Suppliker till guvernören 1699:	76

Eftersom det finns så få suppliker från de första åren och generalguvernementet var nedlagt åren 1669–1675 har jag också tagit med de bevarade supplikerna hos landshövdingen i Malmöhus-Landskrona-Helsingborgs län. Jag har även tagit med åtta suppliker som 1699 lämnades in direkt till Karl XII när han befann sig i Ystad, men som remitterades till guvernören (räknas som suppliker till guvernören).¹⁰

Hur många suppliker kom in som inte har bevarats? En förteckning över suppliker från allmogen och lägre borgerskapet under april 1681 anger exakt 200 skrivelser, varav de allra flesta var från landsbygden.¹¹ Om april 1681 är en representativ månad skulle det alltså ha kunnat komma in omkring 2000 allmogesuppliker om året. Å andra sidan omfattar en översikt för två månader 1692 85 suppliker, vilket över året skulle ge ca 500 (inkluderande ståndspersoner och stadsbefolkning).¹² Frohnert an-

10. Regleringen av supplikväsendet och handläggningen inom förvaltningen behandlas närmare i Andreas Olssons bidrag, s. 53 i föreliggande volym.

11. Extrakt i DIVc:3 och DIVc:4, SGGKa, LLA.

12. Extrakt i DIVc:10, SGGKa, LLA.

ger, som nämnts ovan, att 1700-talets länsstyrelser registrerade mellan 100 och 2000 suppliker årligen, en variation han tror beror på olika kategoriseringar på de olika länsstyrelserna.¹³

Det går knappast att säga annat än att de undersökta supplikerna utgör en liten del av det totala antalet, varför alla kvantitativa slutsatser måste dras med största försiktighet. Men det finns å andra sidan ingen anledning att misstänka någon systematisk snedfördelning i det bevarade materialet. Det är inte bevarat genom ett samtida urval, utan det är spridda rester som av den sentida arkivarie som ordnat arkivet från olika håll har förts samman till supplikserier.¹⁴ Det är viktigt att fastslå att möjligheten att lämna in en supplik utnyttjades mycket oftare än en hastig blick på det bevarade arkivmaterialet ger vid handen.

Kontakterna

Fanns det ett geografiskt mönster i kontakterna? Som karta 1 visar var det betydligt vanligare med suppliker från västra och centrala Skåne än från sydöstra och nordöstra. Egentligen borde spridningen relateras till befolkningstalet, men dels är, som vi har sett, bara en mycket liten del av supplikmaterialet bevarat och dels är befolkningssiffrorna för denna tid mycket osäkra. Skillnaden förefaller i varje fall stor nog för att man ska våga påstå att det var lättare för människor som bodde relativt nära förvaltningssätet Malmö eller vid de stora stråken till detta att sätta sig i förbindelse med de regionala myndigheterna än det var för boende på Österlen eller i de nordöstra skogsbygderna.

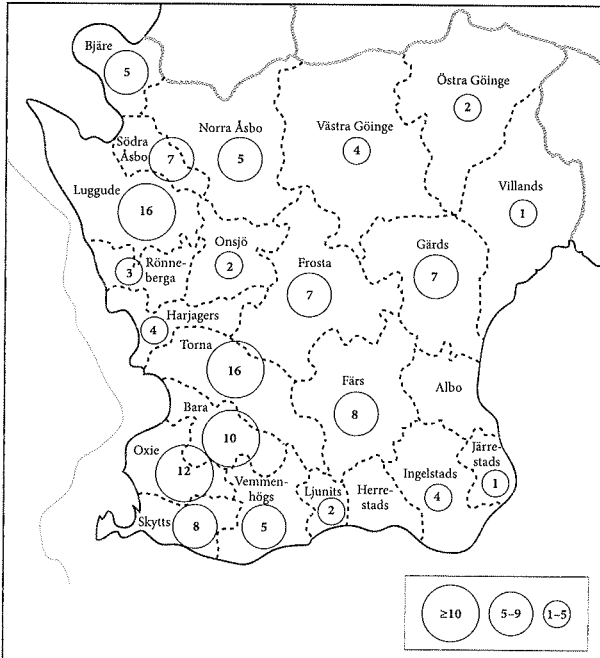
Tolkningen stärks om vi bara ser på supplikerna till landshövdingen (karta 2). Här är mönstret liknande, men med en högre andel från nordvästra Skåne. Det sammanhänger förmodligen med att landshövding Leijonschöld föredrog att uppehålla sig på sitt gods Skillinge utanför Ängelholm.¹⁵ På samma sätt kan det ringa antalet från Göinge och Villands härad hänga samman med att det i början av perioden fanns en

13. Frohnert, s. 253.

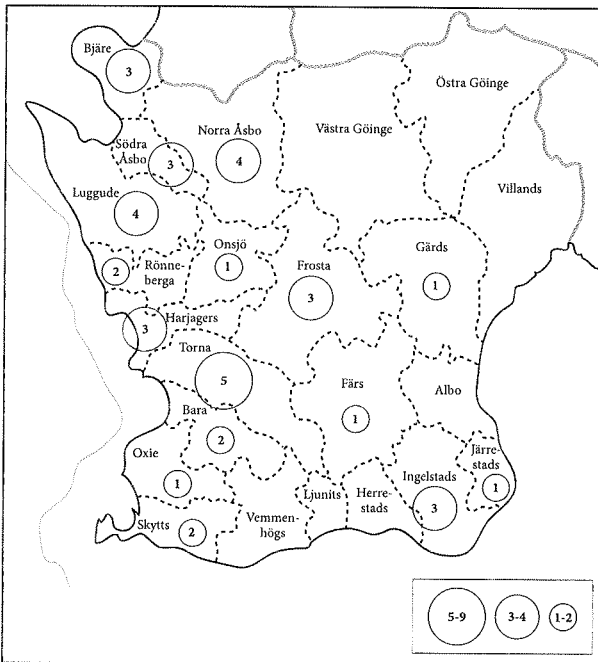
14. De ifrågakvarande arkiven är förnämligt ordnade och förtecknade av Alf Erlandsson. Han uppger flera skäl till varför just supplikerna försvunnit; viktigast förefaller vara en stor utgallring i Malmöhus länsstyrelses arkiv 1766, samt att många suppliker helt enkelt sändes tillbaka till avsändaren med påtecknad resolution. Erlandsson, s. 224–226. Det senare bruket även belagt hos Asker, s. 251.

15. Erlandsson, s. 81.

Att draga till Malmö och skaffa sig rätt

Karta 1. Suppliker efter härad. Ort ej identifierad för 20 supplikanter.

Karta 2. Suppliker till landshövdingen i Malmö-Landskrona-Helsingborgs län.

landshövding att tillgå i Kristianstad.¹⁶ Efter 1680 satt dock ingen landshövding här, men trots det har man inte i någon större grad vänt sig till Malmö. Det verkar ha varit lättare att komma med sin klagan eller bön om man hade sin överhet på nära håll.

Den geografiska spridningen har också att göra med hur supplikerna lämnades in. Orten anges inte alltid men när så sker framgår det att en del av supplikerna från landsbygden faktiskt har författats i Malmö. Man tycks ibland ha rest till Malmö och kanske till och med fått företrädare på residenset, och sedan hänvisats till att lämna in sitt andragande skriftligt. Det gäller exempelvis den allra första bevarade suppliken, från 1661, där Peder Månsson ber om att få gifta sig med den piga han gjort med barn. Peder hör hemma i Röke socken i Göinge, men suppliken är daterad Malmö. Den är undertecknad med bomärke och uppenbarligen skriven av en professionell skrivare.¹⁷ Med ett omslag daterat 2 april 1681 ligger flera suppliker, alla daterade Malmö och skrivna med samma hand.¹⁸ Anders Klementsson från Gärds härad uppger att fogden sagt till honom att han »skall draga till Malmö och skaffa migh rätt».¹⁹

Muntliga kontakter har förekommit. I ett fall finns ett PS där supplikanten tackar guvernören för att han tillåtit honom att komma in med en supplik och lovat hjälpa honom; här hänvisas alltså till tidigare muntlig kontakt.²⁰ Några kvinnor i Ystad – sålunda stadsbor och egentligen utanför undersökningen – påminner landshövdingen om att han lovat dem att manliga vävare inte ska få slå sig ner i staden, och det heter: »Ehuruwell samme Eders Nådes löffte haffwer werit muntlige, så haffwer wj dog der wedh werit well till fritz oh benöyde, oh bygget der på som på en fast Klippe«, men nu kommer det ändå manliga vävare och man nödgas påminna skriftligt om det gamla löftet.²¹

Det har alltså varit vanligt att man själv sökt upp de höga ämbetsmännen för att driva sin sak, även om det också förekommer många suppliker

16. Länsstyrelsens i Kristianstad arkiv förstördes dessvärre vid danskarnas stormning 1676; Erlandsson, s. 123 n. 22.

17. Peder Månsson 11/6 1661, SGGKa DIVc:1, LLA.

18. SGGKa DIVc:3, LLA.

19. Anders Klementsson u.dat. 1699, SGKa CIVc:2, LLA.

20. Anders Persson Cullin 24/4 1699, SGKa DIVc:2, LLA. Denne Cullin är troligen malmöbo och suppliken ingår inte i undersökningen, men denna uppgift passar ju väl med vad som kan anses också av allmogesupplikerna.

21. Tretton kvinnor i Ystad 19/6 1675, LaMLH DIVc:1, LLA.

daterade på hemorten. Även om Peder Månsson reste hela vägen från Göinge måste det givetvis ha varit lättare för folk på närmare håll att på detta sätt ta direkt kontakt med residenset i Malmö. I Malmö fanns säkert också ett utbud av skrivkunnigt folk som mot betalning kunde hjälpa de icke skrivkunniga att sätta upp sin supplik. Kanske till och med skrivarna på residenset extraknäckte på detta sätt, men mångfalden handstilar vittnar om att det inte har funnits någon fast praxis.²² I regel vittnar den goda handstilen, de standardartade fraserna och bomärket under om att de flesta supplikanter har haft hjälp, även om undantag finns; Anders Klementsson ovan förefaller t.ex. ha skrivit egenhändigt.

Betyder det att det inte är allmogens uppfattningar som ges till känna utan professionella förmedlares, som prästers eller skrivares? Nils Erik Villstrand har ställt denna fråga för 1700-talets Sverige utifrån ett österbottniskt exempel och menar att man i tidigare forskning har fokuserat för mycket på en »possessiv« skrivkunnighet, alltså att själv kunna skriva, och för lite på en »accessiv«, som innebär att ha tillgång till pålitliga och kompetenta förmedlare. Villstrands uppfattning är att allmogen inte utvecklade en egen skrivkunnighet därför att det fanns goda möjligheter att få tag på sådana förmedlare. Resultatet av mötet mellan avsändaren och förmedlaren kunde naturligtvis bli kompromissartat, »varför böndernas egna ord [...] aldrig står att läsa i de forbundna och ritualiserade skrivelserna«, men »de färdiga aktstyckena förmedlar det oakta böndernas tankar och uttryckte deras vilja«.²³ Det är också min uppfattning.

Även om alla inte har träffat generalguvernören, guvernören eller landshövdingen har de eller skrivaren uppenbarligen vetat vem han var. Det är nämligen påfallande hur exakta hälsningsfraserna är. Bönderna i Oderljunga som 1666 ville ha nedsättning av några avgifter riktade sig till »Kongl. Maist. och Sueriges Rigis Raad, Feldmarskal, och Gen.Gu-

22. Undantag finns, t.ex. en bunt suppliker alla daterade 2/4 1681 och skrivna med samma drivna hand; SGGKa DIVc:3, LLA.

23. Nils Erik Villstrand, »Bokstäver, bönder och politik. Muntligt och skriftligt i 1700-talets politiska kultur«, *Att komma till tals. Nedslag i den nordiska historiens vardagslunk och konflikter*, red. P. Danielsson m.fl., Växjö 1999 (cit. s. 141). Karl Bergman ansluter sig till Villstrands uppfattning med argumentet att böndernas skrivelser ofta uppvisade en struktur som stod närmare det muntliga språket än borgarnas och prästernas, även om professionella skrivare fört pennan. Karl Bergman, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*, Lund 2002, s. 293–298. Både Bergman och Villstrand diskuterar mer uttalat politiska situationer, men resonemanget har giltighet också för de mer vardagliga supplikerna.

berneur offer Skane Halland och Bleging, sampt Laugmand offuer Södermanland Gustaf Baner Friherre til Gamle Carleby Herre till Tuna och Borröe, Nädige Herre och Landtzens Forsvar«. ²⁴ I detta brev förs pennan av böndernas sockenpräst, som alltså har haft såväl civila som militära ämbets titlar, korrekt adelstitel och innehav av fjärran sätesgårdar aktuellt för generalguvernör Gustaf Banér.

Det är ytterst få suppliker som inte har en sådan korrekt hälsning, vilken omedelbart placerar den mottagande parten i en social, administrativ och politisk position över den böneskrivande, en position som innebar förpliktelser; Banér skulle också vara en nådig herre och försvara 'landet', dvs. provinsen, Skåne, och dess undersåtar. Man kan följa växlingarna på posterna tätt i tilltalen. När en ny generalguvernör har tillsatts 1775 är de flesta supplikanter klara över att han formellt bara var *vice* d:o, och när en tillfällig vice guvernör går in under några månader 1699 speglas det omedelbart i supplikernas ändrade titulering.

En delförklaring till detta är att ämbetsmännen själva mycket noga presenterade sig i sina utgående skrivelser. ²⁵ Men man får förutsätta att många också hade sett och hört sin överhet. Björn Asker framhåller i sin studie av 1600-talets landshövdingar hur de ofta var på resa runt i länet, uppträdde på ting och rådstugor och mötte länsbefolkningen. ²⁶ Av allt att döma gäller det också de skånska höga ämbetsmännen. Generalguvernör Gustaf Otto Stenbock nämner t.ex. ofta i sin ämbetsberättelse hur allmogen har protesterat mot bördor under kriget, hur han har talat och förhandlat med den, förmanat den, övertalat den osv., utan att han nämner hur kontakterna har gått till. ²⁷ Rimligen har en stor del av dessa kontakter varit muntliga och försiggått på häradstingen.

Kontakterna kunde säkerligen ibland gå över även den tidens gränser för vad som egentligen borde förekomma. Det ligger i sakens natur att

24. Bönder i Monstorp i Oderljunga 20/9 1766, SGGKa CIVc:1, LLA.

25. Ett öppet brev om en ny postbonde ligger t.ex. felsorterat bland landshövdingesupplikerna, där landshövdingen presenterar sig som »Kong: Majts till Swerige tillförordnat Landshöfdinge öfwer Malmöhus, Landscrona och Hellsingborg Lähner, Augustin Leijonskiödh Friherre till ElffCarleby och Daleborg Herre till Issnäs«, osv. LaMLH DIVc:1, LLA.

26. Asker, s. 228–230; Asker menar att denna kringresande förvaltning med muntliga kontakter redan på 1690-talet blev mer platsbunden och in på 1700-talet blev än mer formaliserad och skriftlig.

27. *Handlingar rörande Skandinaviens historia* XXXI, Stockholm 1850, t.ex. s. 337, 364–366, 374f.

det finns få källor som direkt belägger korruption, men här finns ett brev till landshövdingens sekreterare där han utlovas riklig belöning om han främjar ärendet – det är en kvinna som vill se sin son på en ledig länsmanstjänst.²⁸ En annan supplikant skriver till landshövdingens fru och ber henne påverka sin man.²⁹

Det finns ett drag av personliggörande i överhet–undersåte-relationen, som också märks när gemensamma värderingar återopas (nedan). Peter Englund har visat att det i tidens adelsideologi fanns »en stark vilja att se förhållandet mellan över- och underordnad som en personlig relation«. Det handlar om en ojämlik relation där överheten är som en både mild och straffande fader för undersåtarna men det är viktigt att den uttrycks i personliga termer och inte i ett abstrakt byråkratiskt språk.³⁰ Supplikernas tilltal var en del av reproduktionen av denna ideologi – de skrivande visste att överheten ville bli tilltalad så – men som vi sett fanns det också en viss realitet i detta. Många hade träffat eller i varje fall sett sin landshövding, guvernör eller generalguvernör; de behövde inte vara så abstrakta figurer för en skånsk bonde som man i förstone kunde tro.

Vad bad man om?

Vad var det nu den skånska lantbefolkningen hade på hjärtat? Som framgår av tabell 1 handlar de allra flesta suppliker om att få olika materiella fördelar. Det gäller skatter och avgifter, det gäller kategorin »annat materiellt stöd«, det gäller ofta strafflindringar och det gäller också en hel del av ärendena som här har klassificerats under »övrigt«. Oftast handlar det om en nedsättning av statliga pålagor eller tillåtelse att göra något som är statligt reglerat.

28. Karin Andersdotter 6/12 1670, LaMLH DIVc:1, LLA.

29. Olof Bertilsson 1674, LaMLH DIVc:1, LLA.

30. Peter Englund, *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, Stockholm 1989, s. 92–94 (cit. s. 92).

Tabell 1. Skånska lantbefolkningsuppliker 1661–1699: ärendestyper, antal kvinnliga supplikanter och antal kollektiva suppliker (fler än två undertecknare)

	1661–81	1699	totalt	procent	kvinnor	kollektiv
Nedsättning av skatter o. avg.	34	9	43	30	4	19
Andra materiella lättnader el. stöd	11	19	30	20	4	10
Klagomål mot ämbetsmän	8	4	12	8	1	2
Twister	7	17	24	16	4	7
Rättsfrågor	5	6	11	7	4	0
Övrigt	8	21	29	19	2	6
SUMMA	73	76	149	100	19	44

Källor: SGGKa DIVc:1–3, LaMLH DIVc:1, SGKa DIVc:2–4, samtliga LLA.

Ibland är ansökan allmänt hållen, som när samtliga bönder i Värmo i Rönneberga härad berättar om hur fattigt de har det eftersom flera gårdar i byn ligger öde, och ber om nedsättning »wdj worris skatte oh Tribut, Saa wj kunde bliffue wid magt«. ³¹ Ofta specificeras emellertid noga vilka pålagor det rör sig om. Bönderna i Glostorp listar kontributionen per helgård under skånska kriget – två tunnor råg, två tunnor korn, två tunnor havre – och de besvär de haft med både skjutsningar för den svenska armén och fiendens härjningar; de ber därför om någon lindring. ³² Det är, som framgår av tabellen, vanligt att flera bönder på detta sätt går samman, särskilt när det gällde att få olika former av lättnader och stöd. Det har uppenbarligen givit suppliken större tyngd, men samtidigt har ändå den individuella suppliken varit den vanligaste i alla kategorier.

Det fanns uppenbarligen en föreställning om att överheten inte kunde kräva hur mycket som helst och att man hade rätt till lindringar och nedsättningar i vissa fall, även om detta formulerades i termer av underdågnighet och nåd. Det är särskilt tydligt när nedsättningen motiveras med att myndigheterna på något sätt har gjort fel, som när länsmannen Jeppe Jensen i Stora Slogerup ber att nådigast bli förskonad i skatten eftersom »ingen lensmand vdi ald Skydtz hærrit haffuer haft saa stor Tyngelse«; ³³ fogden har alltså inte rätt att lägga på honom mer än andra länsmän i hä-

31. Bönder i Värmo 2/3 1670, LaMLH DIVc:1, LLA.

32. Bönder i Glostorp 14/12 1677, SGGKa CIVc:2, LLA.

33. Jeppe Jensen 1/10 1662, SGGKa DIVc:1, LLA.

radet. En undersökning av kvarnarna 1698 ledde till flera klagomål från mjölnarna, som när tre av dem klagar över hur avgifterna höjts och att de inte fått svar på en tidigare supplik; de menar sig nu ha rätt att kräva »rättwijsande hielp«. ³⁴

Samma krav på omsorg blandat med rättsföreställningar kommer fram i ansökningarna (8 st.) om rätt till timmer från kronans skogar. Bönderna i Oderljunga och Perstorp klagar över att häradshövdingen inte har låtit utsyna nog timmer; »hugna wj os der wedh, det höga öfwerheten wille af Nåder unda os Något«. ³⁵ En annan liknande grupp suppliker handlar om jordtransaktioner eller rätt till jord, som när tre bönder skriver från Barsebäck att de måst lämna sina kronogårdar på grund av »Krigets Hårdheedt« och nu av fogden nekas komma tillbaka till gårdarna; här finns också påtecknad generalguvernörens resolution att de får återvända. ³⁶ Trots den lokala överhetens nekande har bönderna alltså ansett sig ha någon form av rätt till sina gamla gårdar, trots på möjligheten att framföra detta till högre myndighet, och också blivit bönhörda.

Jag har delat upp ansökningarna på tiden t.o.m. 1681 respektive 1699, och den mest frapperande skillnaden är att skattenedsättningarna inte har samma dominerande ställning 1699. Efter 40 år under den effektiva, reglerande svenska kronan och drygt 15 inom riket förefaller andra regleringar, som av skogen, ha varit mer tyngande, och fler suppliker hamnar inom kategorin »andra materiella lättnader«.

Det är svårt att klart skilja mellan frågor som dem ovan och klagomål mot ämbetsmän. De senare rör aldrig några principiella frågor utan alltid konkreta tvister om avgifter, böter, skogshuggande osv., men här ber man inte i nåder utan begär rättelse. Skattebönderna i Smedjebacken i Södra Åsbo härad skriver att de har »blevett vor skouff, gandske fraholdett og formeenet« och kräver sin rätt som andra skattebönder enligt gällande lag. ³⁷ Sockenskräddaren i Gärdslov har avkrävts böter för sabbatsbrott. Han menar sig emellertid inte ha begått brottet och vad värre är, han har aldrig dömts eller ens anklagats av kronofogden »eller någon Cronobetjänte (som skulle Kongl May^{ts} Förbuds förbrytelse åligger anklaga och afstraffa

34. Nils Persson m.fl. 21/12 1699, SgKa DIVc:4, LLA.

35. Nils Nilsson m.fl. 3/12 1699, SgKa DIVc:4, LLA.

36. Tre bönder från Barsebäck 29/3 1681, SGGKa DIVc:3, LLA.

37. Oluf Hansen och Hans Jensen 11/3 1668, SGGKa DIVc:1, LLA.

låta)«,³⁸ Här förs alltså ett principiellt resonemang om rättssäkerhet.

Gränserna är flytande mot de suppliker jag har klassificerat som tvister, särskilt när tvisten står mellan en bonde och en militär eller präst (sammanlagt åtta fall). Flera tvister (fyra) står också mellan landbönder och godsägare och har sålunda också en överhet–undersåte-aspekt, även om bönderna här vill att en »över-överhet« i form av guvernören ska stå på deras sida. Endast nio fall kan klassificeras som rena tvister mellan privatpersoner, som en tvist om ersättning mellan änkan till den förre brukaren och den nye bonden, eller en tvist om ett rusthåll mellan två bönder.³⁹ Det är anmärkningsvärt att alla de skuldfordringar Frohnert fann i sitt material lyser med sin frånvaro här. Över huvud taget var det sällan som privata tvister, där överhetsrelationer inte var inblandade, på detta sätt drogs inför den regionala överheten.

Den stora gruppen som jag placerat under »övrigt« innehåller i grunden samma slags andraganden. Här återfinns gästgivaren i Kävlinge som vill skynda på den utlovade hjälpen med att få nya stallar,⁴⁰ här finns änkan som ber att hennes son ska slippa skrivas ut som soldat – han har en böld i låret och »friskere findis i byen«⁴¹ – och den gamle hejderidaren (skogvaktaren) som hotas med avsked men som bönar om att få behålla sin tjänst.⁴² Här möter vi den stackars Oluf Jönsson som bestulits på sin häst och lyckats ta fatt tjuven och hästen, men som sedan hållits ansvarig för att förvara tjuven fram till tinget; han har nu gett ut två gånger vad hästen är värd på förplägnad till tjuven, skriver han, och »önskade nu gärna att blifwa den Skalckachtiga Tiufwen qwitt«.⁴³

Några gånger går det inte ens att avgöra vad supplikanten bett om, som när Börje Olsson klagar över »dhen stora oförrätt mig skiedt är« och bönfaller guvernören »att hjälpa [...] min Saak«, men inte talar om vad oförrätten handlar om och hur han vill bli hjälpt.⁴⁴ Kanske litade han till en tidigare muntlig kontakt, men det finns fler fall där bönen om hjälp är

38. Nils Andersson 29/3 1699, SGKa DIVc:2, LLA.

39. Grubbe Svensson u.dat. (1699), SGKa DIVc:2, LLA; Hans Andersson u.dat. (1670–71), LaMLH DIVc:1, LLA.

40. Thomas Andersson Retz 18/6 1664, LaMLH DIVc:1, LLA.

41. Ellen Jørgensdatter 21/1 1671, LaMLH DIVc:1, LLA.

42. Christoffer Andersson u.dat. (1681), SGKa DIVc:3, LLA.

43. Oluf Jönsson 3/7 1699, SGKa DIVc:2, LLA.

44. Börje Olsson u.dat. (1699), SGKa DIVc:3, LLA.

tydligare än orsaken till den. Lantbefolkningens tilltro till att guvernören kan ställa allt till rätta i de mest olikartade frågor tycks ha varit stor.

Hade de anledning att ha denna tilltro? Lönade det sig att supplicera? Redan mängden suppliker talar för att det måste ha funnits en föreställning om att det kunde löna sig. Det är svårt att spåra den vidare hanteringen och jag har inte sökt efter den i annat material, men ibland framgår det hur man har handlagt supplikerna. När Knud Svensøn bad om 6 dalers nedsättning i terminsskatten resolverade landshövdingen att han skulle skaffa sig tingsvittne. Han har några dagar senare inkommit med vittnesmål från Torna häradsting och landshövdingen har påtecknat sin resolution: Knud slapp betala de 6 dalerna.⁴⁵

Också i några andra fall har de klagande själva fått skaffa fram information,⁴⁶ men annars har regeln varit en remiss till en lokal ämbetsman, som när det heter att befallningsmannen (kronofogden) ska förklara sig över fyra Fulie-bönders klagomål.⁴⁷ Av 13 suppliker med påtecknad åtgärd 1681 har en avslagits, två beviljats, en delvis beviljats och de nio andra utretts vidare. Vi vet inte hur det gick i alla dessa ärenden, men att frågorna utreddes måste ju ha signalerat både för supplikanterna och de lokala ämbetsmännen att man tog allmogens andraganden allvarligt på kansliet i Malmö. Skåningarna måste ha haft uppfattningen att en supplik kunde ge positivt resultat.

Identitetsföreställningar

Supplikerna var alltså en etablerad kanal för lantbefolkningen när de ville ha ut något av sin överhet. Men hur gestaltade människorna sig själva när de kom med sin bön? Vilka identitetsföreställningar luftades i supplikerna?

En stor identitetsrepertoar

När Herrevads klostets bönder klagade över att förläningsinnehavaren på godset krävde oskäliga avgifter tog de i ordentligt. »Wij fattige Cronenes Vnderdaaner och bönder«, börjar de, och fortsätter med att »Wij Elendig

45. Knud Svensøn 16/2 1671, LaMLH D1c:1, LLA.

46. Byamän i Vä 9/4 1681, SGGKa DIVc:3, LLA.

47. Bönder i Fulie 7/4 1681, SGGKa DIVc:3, LLA.

og forærmede Vnderdaanere aff Höijest Nödth och Armodh« måste klagas över sin förarmelse.⁴⁸ Liknande inledningar finns i otaliga suppliker: »Vi fattige Bönder och Skattedragere«,⁴⁹ »wy fattige och Ringe Cronans Tienare«,⁵⁰ »Jag fattige Änckia«⁵¹ och så vidare. Att vara »fattig« ska nog inte bara förstås som ett argument för att få materiella lättnader, utan förefaller vara en del i det rituella över- och underordnandet.⁵²

Genom att betona sin fattigdom och ringhet ställde sig den böneskrivande i en position som krävde nåd och mildhet av överheten. Man satte sig inte upp över sin ställning utan uppvisade det beteende som förväntades av en undersåte, men det krävde också att överheten fyllde sin roll. Samma sak gäller när man betecknar sig som undersåte; en sådan hade både plikter mot och krav på överheten. Tydligt uttrycks det av bönderna i Ingelstorp när de till landshövdingen skriver: »Vi fattige undersaatte, som ingen kand betroe Vor sag uden Eders Naade allene«. ⁵³ Det finns få om ens några suppliker där inte denna underordnade och beskyddskrävande självidentifikation på ett eller annat sätt kommer fram, ofta just med epitetet »fattig«.

Besläktad med denna överhet-undersåte-beskydd-föreställning ligger tanken att om undersåtarna uppfyller sina plikter, framför allt betalar skatter, så ska överheten uppfylla sina. Därför förekommer också en självidentifikation som skattebetalare. Ibland är det bara en allmän beteckning som den nyss citerade 'fattiga bönder och skattedragare', men någon gång tar man i lite extra. Anders Klementsson, han som uppmanats att dra till Malmö och söka sin rätt, betonar att han »fattige man setatt på den gården all min lifs tidh och gifwitt Konungen sin skatt och skyll som Jagh tror ingen kan klagas på migh«. ⁵⁴ Det är en mycket tydlig markering av att Anders ansåg sig ha fullföljt sin del av avtalet och nu ville att motparten skulle ge honom valuta för pengarna.

Självidentifikationerna som fattiga undersåtar och skattebetalare ak-

48. Herrevads klostets bönder u.dat. (trol. 1669), SGK:a DIVc:1, LLA.

49. Jens Andersen och Peder Nielsen 14/10 1670, LaMLH DIVc:1, LLA.

50. Ett antal ryttare till kungen, remitterat till guvernören, u.dat. (1699), SGK:a DIVc:4, LLA.

51. Änkan Hanna u.dat. (1699), SGK:a DIVc:4, LLA.

52. Även konstaterat för Blekinge vid samma tid av Bergman, som också hänvisar till tysk forskning med samma uppfattning; Bergman, s. 291f.

53. Sex bönder i Ingelstorp 12/6 1671, LaMLH DIVc:1, LLA.

54. Anders Klementsson u.dat. 1699, SGK:a CIVc:2, LLA.

tiverade alltså sammanbindande föreställningar om ömsesidiga plikter i ett hierarkiskt system.⁵⁵ De ofta förekommande religiösa fraserna berättar om en annan typ av gemenskap. Här är det både undersåtar och överhet som ges en gemensam kristen identitet med allt vad det innebär av bjudande plikt att uppträda på rätt sätt.

Det är framför allt i avslutningarna som det kristna ofta dras fram i form av en from förhoppning att Gud ska belöna mottagaren för en positiv resolution. Någon gång kan det svälla ut till en längre, känslösam passage, som när bönder på Ängeltofta gods försäkrar landshövdingen att om de får hjälp mot sitt herrskaps felaktiga krav vill de innesluta inte bara landshövdingen utan också hans hustru och barn i sina böner till Gud för all framtid.⁵⁶ »Sligt vill gud den allerhöyeste Rigeligen belönne«, skriver några andra bönder om ett förväntat positivt resultat på supplicen, »der om wij och dagligen skulle bede«.⁵⁷ I en gemensam kristen världsbild och identitet skulle löftet om böner framstå som ett attraktivt erbjudande. Här hade den fattiga undersåten lika mycket att komma med som överheten.

Det är kanske mer anmärkningsvärt att det finns suppliker som inte är lika underdåniga, fattig-retoriska och kristna. Några är mer pang på rödbetan; gästgivare Wessman i Hörby konstaterar t.ex. genast efter hälsningsfrasen att det behövs en hästhage till gästgivargården och avslutar kort och affärsmässigt.⁵⁸ Klockaren i Kvidinge startar också med att direkt fastslå sin urgamla rätt till fritt skogshygge.⁵⁹ Kanske är det inte en slump att de båda tillhör grupper som står något över eller vid sidan av allmogen, men det finns också några bondesuppliker med denna rättframma stil, exempelvis när Trued Larsson, som representant för hela Färs härads allmoge, klagar över utebliven betalning för körslor till kronan.⁶⁰ Det är viktigt att konstatera att det faktiskt fanns valmöjligheter – att supplikernas formuleringar inte endast berodde på ett genrekrav utan att vissa

55. Englund understryker också detta patriarkala drag, som även kunde användas av undersåtarna, i adelsideologin; Englund, s. 101. Se också Eva Österberg, »Folklig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500- och 1600-talets Sverige«, *Scandia* 1992:1, s. 94f.

56. Bönder på Ängeltofta u.dat. (1670), LaMLH DIVc:1, LLA.

57. Bönder i Glostorp 14/12 1677, SGGKa DIVc:2, LLA.

58. J. Wessman u.dat. (1699), SGKa DIVc:4, LLA.

59. Per Persson u.dat. (1699), SGKa DIVc:4, LLA.

60. Trued Larsson u.dat. (1699), SGKa DIVc:3, LLA.

valde att gå fram mindre ödmjukt än andra. Det lilla som går att ana om supplikernas behandling i detta material ger inte vid handen att det skulle ha minskat deras chanser till bönhörelse.

Det kristna var alltså ett stort »vi« som de böneskrivande skrev in både sig själva och överheten i. Även könet var ett stort vi, som dock inte omfattade överheten. Många betecknar sig som 'jag fattige man' och någon gång kommer även föreställningar om kvinnan fram i de manliga supplikerna, som när en man berömmar den kvinna han vill gifta sig med för att hon uppfört sig som en ärlig kvinna bör.⁶¹ Men någon homosocial gemenskap med överheten frambesvärjs inte.

Normalt är det kvinnorna som använder sin könsidentitet. Som vi såg i tabell 1 härrör 19 av 149 suppliker från kvinnor. De flesta är änkor och presenterar sig nogsamt som fattiga änkor med många små faderlösa barn.⁶² Det är uppenbart att – den manliga – överheten bör tycka att de är särskilt skyddsvärda för att de är ensamma kvinnor med försörjningsansvar. Kombinationen av köns- och civilståndsidentitet åberopas för att traditionella patriarkala skyddsplikter ska aktiveras.

De flesta självidentifikationer anger dock betydligt smalare kategorier, ofta kamerala sådana som kronobönder, skattebönder, bönder under något gods, hospitalsbönder osv. Oftast handlar det om att beteckna sig på ett sätt som har direkt relation till det man klagat över. Kronobönder som anklagats för olovligt hygge i kronans skog men anser sig ha rätt till det just som kronobönder betecknar sig naturligt nog som »fattige Bönder, Samtliche Cronens tienere«.⁶³ Bönderna i Mölleberga klagat att behöva göra dagsverken till Lunds kungsgård när »alla andra Hospitalers Bönder i Landet [Skåne], äre med hofwerij aldrig graverade«.⁶⁴

Så kan man ju undra om dessa människor dagligen kände sig som kronobönder eller hospitalsbönder, eller om detta bara var en teknisk term användbar i just detta sammanhang snarare än en identitet. Jag vill nog ändå hävda att deras ställning i förhållande till den person eller institution som de betalade sina avgifter till har utgjort en så stor komponent av deras vardagliga livsvillkor att det knappast bara var i just suppliksi-

61. Peder Månsson 11/6 1661, SGGKa DIVc:1, LLA.

62. T.ex. Inger, änka efter Peder Månsson, 10/7 1681, SGGKa DIVc:3, LLA.

63. Bönder i Örkened socken 17/7 1669, SGGKa DIVc:1, LLA.

64. Sex bönder i Stora och Lilla Mölleberga 25/6 1699, SGGKa DIVc:2, LLA.

tuationen som de betecknade sig på detta sätt. Inte minst gäller det bönder under gods (adelns eller kronans), som de bönder på Ängeltofta gods som vi mötte ovan när de lovade inkludera landshövdingen i sina böner. Relationen till husbonden måste ha varit så viktig för dem när det gäller dagsverken och avgifter och kanske också på andra sätt att det måste ha utgjort en del av deras självbild att vara 'fattiga bönder under X gård'.

Det är, som vanligt i det gamla samhället, nästan uteslutande hushållsföreståndare som agerar utåt, vanligen manliga bönder men ibland också kvinnor, mest änkor med egen försörjning. Desto intressantare är det att också några drängar dyker upp. Nils Hansson klagar t.ex. över att han krävs på kontribution som prästdräng, när prästänkan han tjänar under bor på en vanlig bondgård – han menar därför att han bara borde betala som för bonddrängar.⁶⁵

Ett mycket vanligt sätt att beteckna sig är att ange hemvist, ofta i termer av by, socken och/eller härad. Det var det normala sättet att ange en »adress« i äldre tid, och precis som våra gatunamn och postorter måste de ha betytt något för människors syn på sig själv och andra. Att byar och socknar flitigt figurerar är inte oväntat. Byn var en livsviktig ekonomisk enhet och socknen en lika livsviktig andlig sådan, och båda fyllde också vardagliga sociala funktioner. När det gäller häradet, som var häradsrättens domstolsdistrikt, har det diskuterats huruvida det också var en funktionell social enhet.⁶⁶

Materialet tyder på att häradet har varit viktigt nog för att tjäna som »adress«, som när Nils Andersson benämner sig 'fattig sockenskräddare från Gärdslov i Skytts härad' och Anders Jönsson talar om sitt rusthåll i Träne i Gärds härad.⁶⁷ Bönderna i Stora Uppåkra ligger i tvist med en mjölnare om ett stycke mark, men underkänner motparten med att »han boor uthi Torne Häradh, och Jordan ähr belägen i Bahre Häradh, dher wij boor«. ⁶⁸ Häradsgrensarna har alltså kunnat vara viktiga i vardagen

65. Nils Hansson u.dat. (1699), SGKa DIVc:2, LLA.

66. Örjan Simonsson, *Den lokala scenen. Torstuna härad som lokalsamhälle under 1600-talet*, Uppsala 1999. Simonsson menar att socknen var en viktigare gemenskap än häradet, vilket enligt honom främst var en »rättsgemenskap«, även om det integrerades mer under 1600-talets gång.

67. Nils Andersson 29/3 1699, SGKa DIVc:2, LLA; Anders Jönsson 31/1 1699, SGKa DIVc:2, LLA.

68. Tre bönder från Stora Uppåkra 10/3 1699, SGKa DIVc:2, LLA. Samma argument hos Mickel Ågesson 13/6 1699, SGKa DIVc:4, LLA.

och har av allt att döma varit väl kända. Bönderna i Dalby klagar t.ex. över att de har varit tvungna att göra skjuts genom hela Bara härad – de förutsätter att guvernören känner till hur långt detta är för dem och antagligen också att han vet att de själva bor i Torna härad.⁶⁹ Sin och andras häradstillhörighet höll man reda på.

Om det fanns en »häradside­nitet«, fanns det också en »landskaps­iden­titet« för hela Skåne? Fredrik Persson har funnit att den skånska adeln vid behov kunde agera med »hertigdömet Skåne« som plattform, medan Stefan Perssons forskning om Göinge under 1500- och tidigt 1600-tal förefaller peka på en relativt stark häradside­nitet, kopplad till en dansk rikside­nitet, men få eller inga spår av en skånsk iden­titet.⁷⁰ Det större området framträder också svagt i detta allmogedominerade mate­rial. Områdets statsrättsliga ställning 1658–1683, som ett hertigdöme under den svenska kronan, framträder endast en gång, när några supplikanter 1668 presenterar sig som »Boende i Hertugdömet Skaane i Sönnder Assboherrid«.⁷¹ Annars nämns namnet Skåne sällan; ett exempel är den ovannämnde gästgivaren i Höör som pratar om hur det går till vid andra gästgivargårdar »här i Skåne«.⁷²

Skåne skymtar emellertid också några gånger som enhet med den gamla beteckningen »land« (som endast långsamt avlöstes av »landskap« i svenskan), som när det talas om en tjuv som rymde »her fra landet« till Bornholm eller när generalguvernören omnämns som »Landtzens For­suar« eller »Landsens fader«.⁷³ När Jens Andersson tipsar guvernören om en tjuv, Jonas Sandell, som leder en liga i skogarna i Göinge och Färs, heter det att Sandell har brungult hår, är av medellängd och »är föd i Småland«, har »här i Landet varit fångslat«, är »åt Danmarkch öfwer­römbd« och »nu åter hit till Landet« inkommen.⁷⁴ »Landet« gränsar

69. Två bönder i Dalby för alla byamäns räkning 9/6 1699, SGKa DIVc:2, LLA.

70. Fredrik Persson, »Riddare av det juridiska gränslandet. Den skånska adeln på riksdagen 1664 ur ett iden­titetsperspektiv«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Ebeltoft 2003; Stefan Persson, *Kungamakt och bonderätt. Om danska kungar och bönder i riket och i Göinge härad ca 1525–1640*, Göteborg & Stockholm 2005.

71. Oluf Hansen och Hans Jensen 11/3 1668, SGGKa DIVc:1, LLA.

72. Gästgivare Westman u.dat. (1699), SGKa DIVc:4, LLA.

73. Lars Alexandersson 28/10 1674, LaMLH DIVc:1, LLA; Bönder i Månstorp 20/9 1666, SGGKa DIVc:1, LLA; Jon Christenson 12/4 1699, SGKa DIVc:2, LLA.

74. Jens Andersson 12/6 1699, SGKa DIVc:2, LLA.

alltså till Danmark och Småland. Det finns sålunda tecken på att Skåne som »land« var en aktuell enhet, åtminstone geografiskt, om än häradet, socknen och byn förefaller ha varit viktigare i de flesta fall när man skulle presentera sig själv.⁷⁵

Det fanns alltså en stor repertoar av socialt produktiva identitetsföreställningar som kunde komma till bruk i supplikerna; här fanns undersåtar, kristna, änkor, bönder, häradsbor och mycket annat. Fanns här också svenskar och danskar?

Svenskt och danskt

Om »svenskt« och »danskt« vore centrala begrepp i landskapet av identitetsföreställningar – i etnisk och/eller politisk betydelse – skulle man förvänta att de vore flitigt använda av befolkningen när de ville ha ut något av myndigheterna. Man kunde tänka sig åberopanden av lojalitet med det svenska och avståndstaganden från det danska. Det är emellertid frapperande hur sällan detta sker.

Jag har endast funnit fyra tillfällen när någon åberopar sin svenskhet som argument. Det är Christoffer Andersson som vill behålla sin tjänst som hejderidare eftersom han är utfattig sedan kriget och snapphanarnas härjningar. Hans argument är att han har tjänat under Karl X Gustav i Polen och Danmark och är »Infödde Swensk Man«.⁷⁶ Det är änkan Hanna som är beskyldd för att ha huggit ner två ekar, »dhet doch aldrih skulle finnes uti Sanning, af orsak att min Sahl. man medh Söner woro goda Svenske, och wij ännu boo under vår nådige Konungs beskydh«.⁷⁷ Och det är Margareta Magnusdotter, vars man försvunnit »åth Halland« för sex år sedan, och som nu försörjer sig och barnen »med min spinnräck«; hon har krävts på kontribution men eftersom hon är fattig och är »en Swensk iblandh främm...« (brevet är skadat med textförlust just här) ber hon att få betala mindre.⁷⁸ Ett fjärde exempel kommer från en supplik som egentligen inte tillhör mitt urval, eftersom den inte kommer från landet utan från Malmö, men den är så intressant att den inte bör

75. I de av Bergman studerade inlagorna från Blekinge till skånska kommissionen 1669 figurerar Blekinge på motsvarande sätt endast svagt hos bönderna, medan det är en tydlig enhet hos prästerna. Bergman, s. 340–345.

76. Christoffer Andersson u.dat. (1681), SGGKa DIVc:3, LLA.

77. Änkan Hanna u.dat. (1699), SGGKa DIVc:2, LLA.

78. Margareta Magnusdotter 1/11 1699, SGGKa DIVc:3, LLA.

förbigås. Jacob Jacobsson Skätte klagar över att han behandlas illa av sin hustru, som bl.a. kallat honom »swänsk skiälm« och blåste ut ljusen som han enligt påbud tände i fönstren på Karl XII:s kröningsdag⁷⁹

I dessa fall är det tydligt att Margareta och Jacob måste avse något vi kan kalla etnisk tillhörighet, eftersom de skriver 1699, när alla skåningar politisk-administrativt var svenskar (trots att Jacob hade tillnamnet »Skotte«!). Också Christoffers hänvisning till sin biologiska svenskhet hör hit. Dessa tre använder alltså föreställningen om etnisk tillhörighet som grund för lojalitet till staten och motsvarande hjälp från den. Att vara 'svensk bland främmande' skulle vara särskilt svårt, enligt Margareta. Jacobs hustru kopplade också uppenbarligen ihop hans svenskhet med politisk lojalitet. Att änkan Hannas man och söner var 'goda svenske' kan vara mer mångtydigt; det kunde åsyfta visad lojalitet mot den svenska kronan, och hon åberopar ju också en kungaloyalitet (liksom Christoffer med sin tjänst hos Karl Gustav), men det kunde också vara en etnisk märk. I varje fall förutsätter dessa supplikanter att det var ett plus i myndigheternas ögon att vara 'svensk' i någon mening.

Karl Bergman har noterat hur man enstaka gånger också i Blekinge sökte främja sin sak genom att aktualisera etniska föreställningar, men utan att röna gensvar från myndigheterna.⁸⁰ Vi vet inte om dessa supplikanter bemöttes bättre än andra – även om det finns en anteckning på Christoffer Anderssons supplik att han inte får behålla tjänsten men ska kompenseras på annat sätt – men att så få försökte med denna argumentation tyder på att den inte ansågs särskilt effektiv. Konkreta, välbeskrivna materiella skäl tycks ha varit mycket mer gångbara. Men en föreställning om en svenskhet kopplad till en särskild lojalitet till den svenska kronan existerade alltså i identitetsrepertoaren.

Avståndstaganden från Danmark och det danska lyser med sin frånvaro. Suppliker från tiden under och efter skånska kriget noterar ofta kriget som grund för fattigdom, fast utan patriotiska brösttoner. Några bönder i Glostorp har 1677 två problem på grund av kriget: dels att »fienden« förstört deras säd på åkern, dels alla skjutsningar de fått göra för »vaaris egne Partier«. ⁸¹ Bådadera tycks vara lika illa. Några spelar emellertid på

79. Jacob Jacobsson Skätte u.dat. (1699), SGKa DIVc:2, LLA.

80. Bergman, s. 349.

81. Bönder i Glostorp 14/12 1677, SGGKa DIVc:2, LLA.

antagonismen mot de danska friskyttstyrkorna, snapphanarna (stråtrövarna) som svenskarna kallade dem, som t.ex. hejderidaren Christoffer Andersson (ovan). Änkan Anne uppger sig ha förlorat all sin egendom »genom Fienden och Snaphannarne«. ⁸² Flera av dessa hänvisningar till snapphanar kommer så sent som 1699. Här fanns tydligen en fiendebild som var produktiv långt fram i tiden, men den uttrycktes inte i etniska termer.

Det finns inget markerat brott vid 1658 i supplikernas historieskrivning. I synnerhet tidigt i perioden förekommer flitigt hänvisningar till den danska tiden som argument. Lojalitet mot den danska kronan ansågs vara en merit även under svensk tid. Jeppe Jensen understryker 1662 att han har upprätthållit sin länsmanspost under åtta år. ⁸³ Några bönder kunde argumentera för att några andra skulle delta i underhållet av en viss bro med att det var de skyldiga till också »wdj dend danske Regiering«, och en annan hänvisar till Christian IV:s recess, sida 240. ⁸⁴ Några bönder hänvisar 1668 till handlingar från 1599, 1645 och 1667 för att styrka sin rätt till sin skog, alltså till både dansk och svensk tid. ⁸⁵

Skånes position som egen del i den svenska konglomeratstaten, med sina egna lagar och privilegier, framträder på det sättet klart i supplikerna före 1680. Men svenska förhållanden vinner också insteg. Skåne hade fördelen framför andra utrikes provinser, som Estland eller Pommern, att vara representerat på riksdagen, och 1667 hänvisas det till ett riksdagsbeslut. ⁸⁶ En svensk kunglig resolution dras fram i början av 1670-talet. ⁸⁷

1699, när Skåne varit en del av riket i uppåt tjugo år, finns det naturligt nog fler hänvisningar till svenska lagar och regler. Per Jönsson har blivit avhyst från sin kronogård av fogden på ett sätt som »moth Sweries lagh sträffwar«, och en annan supplikant hänvisar direkt till en paragraf i jordabalken. ⁸⁸ Samtidigt är den danska tiden uppenbarligen fortfarande en grund för rätt och hävd. Nils Sörensson har förbjudits driva sin skvalt-

82. Anne Ibsdotter 4/4 1966, SGGKa DIVc:2, LLA.

83. Jeppe Jensen 1/10 1662, SGGKa DIVc:1, LLA.

84. Axel Pedersen och Laures Pedersen 21/6 1664, LaMLH DIVc:1, LLA; Jens Lawsön 28/10 1668, SGGKa DIVc:1, LLA.

85. Oluf Hansen och Hans Jensen 11/3 1668, SGGKa DIVc:1, LLA.

86. Samtliga bönder i Långaröds och Östraby socknar feb 1667, SGGKa DIVc:1, LLA.

87. Hans Andersson u.dat., LaMLH DIVc:1, LLA.

88. Per Jönsson 26/12 1699, SGKa DIVc:2, LLA; Peder Uggla 27/6 1699, SGKa DIVc:4, LLA.

kvarn men hänvisar till att det i över åttio år legat en mölla på denna plats.⁸⁹

Besläktade med dessa argument är de där urgammal hävd åberopas. Att sådana fortfarande användas också efter övergången visar i sig att den danska tiden inte kunde eller skulle tänkas bort, men här sker en intressant språklig förskjutning. I början används det danska uttrycket »arilds tid«, men mot slutet är det helt ersatt av det svenska »urminnes«.⁹⁰ Detroniseringen av Arild är en del av den större övergången till svenska som skriftspråk i kontakt med myndigheterna.

Traditionellt har man lagt stor vikt vid införandet av svenskt kyrko- och undervisningsspråk för de östdanska landskapens integration i Sverige.⁹¹ Stig Alenäs har nyligen visat hur prästerskapet med stor politisk känslighet gick över till svenska i sina brev i början av 1680-talet, även om övergången inte tycks ha gått fullt så smidigt som tidigare antagits.⁹² Språkvetenskaplig forskning vill numera tona ner språkets identitetsskapande roll i äldre tid och, som Vibeke Winge, hellre laborera med olika språkdomäner; på många håll i Europa använde man ett språk hemma, ett vid domstolen, ett annat på marknaden osv.⁹³

Tabell 2. *Språk i supplikerna.*

	1661–1678	1681	1699	totalt
danska	45	9	0	54
svenska	12	6	76	94

Källor: SGGKa DIVc:1–3, LaMLH DIVc:1, SGKa DIVc:2–4, samtliga LLA.

Anm.: en tyskspråkig supplik ej ang.

Som synes i tabell 2 sker det en total övergång från danska till svenska i supplikerna, men först efter ca 1680. Under tiden före den formella in-

89. Nils Sörensson 3/7 1699, SGKa DIVc:4, LLA.

90. T.ex. kronobönderna i Örkened 17/7 1669, SGGKa DIVc:1, LLA, respektive Holger Persson 11/10 1699, SGKa DIVc:4, LLA.

91. Se t.ex. Gösta Johannesson, *Danmarks historie. Skåne, Halland og Blekinge*, København 1981, s. 270, 281f.

92. Stig Alenäs, *Lojaliteten, prostarna, språket. Studier i den kyrkliga »försvenskningen« i Lunds stift under 1680-talet*, Lund 2003.

93. Vibeke Winge, »Language – means of communication or national treasure?«, *Vid gränsen. Integration och identiteter i det förnationella Norden*, red. Harald Gustafsson & Hanne Sanders, Göteborg & Stockholm 2006.

korporeringen dominerar danskan. Ungefär hälften av de svenskspråkiga supplikerna från den första perioden är uppenbarligen författade av svenskar. Ganska få vanliga skåningar har funnit det mödan värt att hitta en svenskspråkig skrivare. Det pekar på att språket då inte har uppfattats som en lojalitetsmarkör.

1681 befinner vi oss precis i början av perioden när man försökte införa svenska som kyrkospråk och när idéer om lojalitet knuten till svenskhet florerade.⁹⁴ Det är visserligen få suppliker men den proportionella frammarschen för svenskan är säkerligen inte en slump. Här finns flera bondesuppliker som är skrivna på något som i alla fall huvudsakligen är svenska. 1699 finns inte en enda rent dansk supplik. Språkpolitiken har fungerat och svenskan har blivit det normala språket i skriftlig kontakt med myndigheterna. Visserligen skiner danskan igenom i några få suppliker, som hos änkan Tyre Andersdotter. Hon har – som det förefaller egenhändigt, med driven handstil – satt upp en supplik om att få lägre skatt för sitt »hus« (torp), och »mæner [i] min store Eenfoldigheet at det nogh är Skatlagt«.⁹⁵ Men detta rör bara 3–4 suppliker av 76.

Påverkade språket identitetsuppfattningarna? Det är knappast troligt att folk i vardagslag bytte språk. Det talade och skrivna språket torde ha legat långt från varandra också under dansk tid, och det kan knappast ha varit en dramatisk skillnad att de talade orden nedfälldes med svensk istället för dansk rättskrivning. Å andra sidan måste skillnaden dock ha varit synlig. Språkbytet var ju egentligen praktiskt onödigt; det hade gått alldeles utmärkt att behandla en massa skrivelser på danska under de första decennierna av svenskt styre. Det var en politisk fråga, om än troligen med högre symbolvärde för myndigheterna än för undersåtarna. Kanske den identitetsmässiga påverkan på kort sikt har varit störst på de tjänstemän som läste supplikerna och kunde känna sig som »normala« svenska tjänstemän inom riket Sverige. Förvaltningen blev, liksom kyrkan, en svensk språkdomän. Men språkbytet gällde i huvudsak skriftlighet och högläsning; en »programmatisk talspråklig försvenskning var det nog

94. Harald Gustafsson, »Att göra svenskar av danskar? Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld 1658–1693«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Ebeltoft 2003, s. 53–57.

95. Tyre Andersdotter 23/6 1699, SGKa DIVc:4, LLA.

ingen som över huvud taget föreställde sig vid den tiden«, med språkvetaren Göran Hallbergs ord.⁹⁶

Supplikerna speglar endast få kontakter med Danmark. Herrevads klostrets bönder har besvär med att deras nuvarande fogde har fordringar på dem som han har köpt från danska kronan, vilken i sin tur tagit över dem efter böndernas förre husbonde och länsherre, adelsmannen Erik Krag; de krävs på detta trots att de uppsökt Krag i Köpenhamn och fått paper på att han efterskänkt fordringarna.⁹⁷ Kontakten med Köpenhamn tycks här ha legat före övergången till Sverige – konflikten sträcker sig över statsbytet – men i ett fall från 1699 är den mer aktuell. Det är Lars Persson som har köpt en häst till sitt rusthåll i Köpenhamn och stolt har visat upp den för guvernören. Han berömmar sig av att ha skaffat »ehn godh häst in i Ricket«, men sedan blev allting fel när guvernören med kännarblick påstod att hästen hade spatt och måste säljas. Lars hann inte skaffa en ny till mönstringen; nu är han bötfälld för hästbristen och ber om nåd.⁹⁸

Det är inte att vänta att detta material skulle kunna säga mycket om kontakter över Sundet, men det är i varje fall värt att notera att det 1699 kunde nämnas som en naturlig och lovvärd sak att man varit på hästinköp i Köpenhamn. Och Lars Persson uttrycker sig statsrättsligt alldeles korrekt – han hade infört hästen i riket, ty Skåne var nu en del av det.

Svenskt och danskt är sålunda inga dominerande tankefigurer i de identitetsföreställningar som uttrycks i supplikerna, men de finns där som en komponent bland andra. Bortsett från några enstaka bekännelser till svenskhet är det emellertid knappast några etniska föreställningar och inte heller politiska lojalitetsförklaringar, utan det rör sig om praktiska hänvisningar där statsbytet figurerar. Troligen har »dansk tid« så småningom blivit en periodisering, men ingenting i detta material pekar på att det också var en »gammal god tid«, som Jens Lerboms resultat från

96. Göran Hallberg, »Statsskifte, språk och nationsbygge. Kampen om skånskan«, *Grenser og grannelag i Nordens historie*, red. Steinar Imsen, Oslo 2005, s. 247. Se också Bengt Pamp, »Skånskan och makterna«, *Språkets makt*, red. Birger Bergh & Ulf Teleman, Lund 1990, som hävdar att övergången till Sverige inte fick någon som helst betydelse för det talade språket i Skåne.

97. Herrevads klostrets bönder, u.dat., SGGKa DIVc:1, LLA.

98. Lars Persson 29/12 1699, SGGKa DIVc:4, LLA.

Gotland antyder.⁹⁹ Det skulle knappast ha varit passande att uttrycka i supplikerna, men å andra sidan tycks det heller inte ha funnits något behov av en »glömskans politik«. Att något varit på ett visst sätt i åttio år, alltså långt tillbaka i den danska tiden, var fortfarande 1699 ett gångbart argument. Skånska kriget förefaller mer traumatiskt och hänvisningar till dess ödeläggelse finns ännu tjugo år senare, men också här i påfallande neutral ton. Man sorterar visserligen i »fienden« och »våra egna«, och tar avstånd från snapphanarna, men båda parter har ställt till elände.

Hur var det i Danmark?

Om vi frågar cfter konsekvenserna kring Öresund av statsbytet 1658 är det två komponenter som borde läggas till bilden. Vi borde veta hur det var före 1658, och vi borde veta hur utvecklingen blev på den själländska sidan efteråt. Tyvärr är det omöjligt att genomföra sådana supplikstudier. Den danska förvaltningen var mer rudimentär än den svenska och arkivrutinerna sämre. Det finns helt enkelt inget motsvarande material.

Delvis beror detta på att det danska supplikväsendet var mer centraliserat än det svenska; i varje fall är detta bilden i litteraturen. Som inledningsvis nämnades finns det en stark tendens i dansk forskning att likställa suppliker med suppliker till kungen, handlagda av centralförvaltningen. Det finns inget material som tillåter oss att se om skåningarna riktade suppliker till sina länsberrar före 1658. Inget sådant finns bevarat i länsräkenskaperna.¹⁰⁰ Länsberrarnas egna arkiv, som bara är fragmentariskt bevarade, förefaller inte heller innehålla något dylikt material.¹⁰¹

Vad som dock finns är resultatet av de suppliker som nått centralförvaltningen. Utgående skrivelser från kungen expedierades genom Danske Kancelli och dess s.k. *brevbøger* (registraturer, avskrifter av utgående brev) är utgivna i regestform (dvs. med korta referat av innehållet). Jag

99. Jens Lerbom, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, Lund 2003, s. 231f.

100. Se förteckningen hos Thela Jexlev, »Lensregnskaberne«, *Fortid og nutid* XXV, 1972–74, s. 578–601. Jag har själv utan resultat sett på Malmöhus räkenskaper från 1650-talet som finns på microfilm på historiska institutionen i Lund.

101. Uppgift från Landsarkivet for Sjælland (tack till Katrine Elmelund Tovgaard). Jag har även sökt förgäves på det danska arkivväsendets databas Daisy, och jag tackar också Leon Jespersen på Rigsarkivet för upplysningar.

har sett på år 1653 för att se vilka hänvändelser som nått kungen från den skånska lantbefolkningen.¹⁰² Det rör sig om blygsamma 19 suppliker, som fördelar sig på ärendestyper som följer:

Nedsättning av skatter och avgifter:	4
Annat materiellt stöd eller tillåtelser:	4
Rättsfrågor:	4
Övrigt:	7

Gruppen »övrigt« innehåller nästan enbart ansökan om att få ingå äktenskap när hinder föreligger (sex fall). Det var kungen som beviljade sådant, och också beslutade om en avgift och vart den skulle gå, som när änkan Maren fick tillstånd att gifta sig med Jeppe Trudsen sedan Lunds domkapitel upplöst hennes förlovning med Jens Pedersen; hon fick detta mot att betala 50 riksdaler till skolan i Ringkøbing.¹⁰³ Här är uppenbarligen en typ av ärenden som de världsliga myndigheterna normalt inte befattade sig med efter statsbytet; det finns endast tre sådana i det svenska materialet.

De få ärendena om materiellt stöd och nedsättningar visar samma mönster som dem vi sett från svensk tid. Länsherren Ove Giedde på Helsingborg får order från kungen att ta in specifikationer från de bönder i hans län som har ansökt om nedsättning i deras landgille på grund av missväxt.¹⁰⁴ Herrarna Iver Krabbe och Jens Brahe ska besiktiga Jens Poulsens gård i Herrevadsklosters län, som han hävdar bör taxeras ner från en hel till en halv gård.¹⁰⁵ Sådana brev visar det danska systemet med länsherrarna som spindlar i nätet och över huvud taget den lokala adelns större inblandning i förvaltningen, något som – vilket Peter Ullgren visat – försvann under svensk tid.¹⁰⁶

Den mest frapperande skillnaden är emellertid det låga antalet, 19 suppliker under ett år, och i motsättning till det svenska materialet handlar det inte om arkivförluster utan alla kungliga expeditioner finns i brev-

102. *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold*. Bind 37. 1653, utg. Ole Degn, København 2000 (cit. *KB 1653*).

103. *KB 1653*, s. 68f.

104. *KB 1653*, s. 103.

105. *KB 1653*, s. 179.

106. Peter Ullgren, *Lantadel. Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut*, Lund 2004, s. 84–86.

böckerna. Detta betyder antingen att antalet hänvändelser till myndigheterna ökade kraftigt under den svenska tiden, eller att en mängd sådana, nu inte dokumenterade, har förekommit på regional eller lokal nivå före 1658.

En del av det man klagade över efter 1658 måste rimligen ha hanterats också i det danska systemet. I Stefan Perssons undersökning av Göinge under en något tidigare period tycks edsvurna vittnesmål på tinget ha öppnat för skatteavkortningar (nedsättningar), en procedur som normalt inte tycks ha involverat kungamakten.¹⁰⁷ Men den massiva tystnaden om suppliker på lokal nivå i dansk forskning förefaller ändå i någon grad spegla verkligheten. Inte heller i den nya, professionaliserade förvaltningen efter 1660 tycks sådana förekomma i arkiven.¹⁰⁸

Jens Lerbom menar för Gotlands del att interaktionen mellan undersåtar och överhet ökade efter övergången till Sverige 1645, och att också bredare skikt i lokalsamhället och inte endast den gamla bondeoligarkin kom i kontakt med myndigheterna.¹⁰⁹ Det skånska materialet skulle kunna tolkas på samma sätt. Åtminstone de formaliserade kontakterna blev fler och precis som på Gotland förekommer här också suppliker från marginalgrupper som fattiga änkor, husmän och drängar.

Trots materialets sprödhet tycks det vara realistiskt att hävda att statsbytet innebar ökade kontakter med den statliga överheten för invånarna öster om Öresund. Staten kom närmare dem på ett sätt som inte skedde väster om Sundet, ens efter enväldets förvaltningsreformer. För folk i allmänhet hade detta både sina ljusa och mörka sidor. De hade möjlighet att framföra sina klagomål, men det de klagade över kom ofta från den nya, mer intervenerande staten – den som krävde skatter, lade om taxeringen, krävde körslor och skjutsningar och höll ordning på folk. Som vi har sett ökade just de typer av ärenden som handlade om andra pålagor än den traditionella skatten under tidens lopp. Detta frotterande med staten genom den relativt effektiva förvaltningen måste i sig ha varit en integrerande kraft och på sikt bidragit till en »svensk« identitet i Skåne.

Det måste emellertid understrykas att vi vet för lite om suppliker-

107. Stefan Persson, t.ex. s. 214, 220.

108. Uppgift från Landsarkivet för Sjælland om amtmansarkiven från sent 1600-tal, som jag även kontrollerat på det danska arkivväsendets databas Daisy.

109. Lerbom, s. 120.

väsendet i Danmark också efter 1660. Forskningen har varit ensidigt inriktad på de suppliker som Danske Kancelli handlade, eftersom de har avsatt spår i form av de tjocka s.k. supplikböckerna. I Michael Bregnsbos databas framgår det att det i supplikböckerna inte finns något om alla de frågor om materiella förhållanden som det skånska materialet är fullt av.¹¹⁰ Det är inte förvånande, eftersom sådana ärenden sorterades under Rentekammeret och inte kansliet.¹¹¹ Om det finns sådant material bevarat i kammarens arkiv eller om det trots allt går att hitta sådana handlingar hos amtsförvaltningen har aldrig undersökts.¹¹²

Slutsatser

Att kontakta myndigheterna med en supplik om man ansåg sig felaktigt behandlad eller avkrävdes mer än man kunde betala var ett etablerat sätt att söka lindring i det sena 1600-talets Skåne. De relativt få bevarade supplikerna – 149 har här undersökts – speglar med all sannolikhet ett tal som i verkligheten var åtskilligt högre. Landshövdingar, guvernörer och generalguvernörer har inte varit alltför avlägsna storheter; man har känt till dem ute i lokalsamhällena och man har haft rimlig grund att tro att det ofta lönade sig att sända in en böneskrift. Just det personliga draget i interaktionen gjorde det emellertid också lättare för människor som bodde nära förvaltningscentrum att supplicera och de västra och sydvästra delarna av Skåne är därför överrepresenterade i materialet.

Oftast bad man om konkreta lindringar i bördor, bördor ofta förorsakade av just den statsmakt som man nu väntade sig hjälp från. Staten framträder på sätt och vis som en maffialiknande organisation, som säljer beskydd mot sig själv. Men i detta material accepteras bördornas legitimitet, kanske just därför att det var en legitim överhets plikt att vid bevisade svårigheter också bevilja nåd. Den stora mängden olikartade ärenden och de ibland ganska ospecificerade ropen på hjälp pekar på att det måste ha funnits en relativt utbredd tilltro till myndigheternas vilja och förmåga att leva upp till sin beskyddarroll.

110. *Danske Kancellis Supplikprotokoller.*

111. Bregnsbo, s. 39.

112. I den tryckta förteckningen över Rentekammarets arkiv finns inga serier med »supplik« i titeln.

Inledningsvis presenterades några olika forskares syn på suppliker. I förhållande till dem kan vi säga att de skånska supplikerna oftast inte var *rutinansökningar*, som undertecknad i annat sammanhang hävdade om de isländska; man var inte av andra omständigheter tvingad att lämna in sin ansökan om något som man ämnade göra. Supplikväsendet var i detta fall knappast heller någon *säkerhetsventil* i den politiska mening som Supphellen använt om de norska supplikerna. För den skånska allmogen fanns ju också, till skillnad från för den norska, en politisk kanal genom riksdagen under större delen av perioden. Men i mer begränsad mening, för individer och mindre grupper, kan man naturligtvis tala om en säkerhetsventil i form av en sista möjlighet att få rättelse, lättnad eller nåd. Därmed är det också sagt att att supplikerna torde ha bidragit till att stärka systemets *legitimitet*, som Bregnsbo menat.

Det var *enskilda, konkreta klagomål* som dominerade, vilket också Frohnert funnit, dock så att »enskilda« här även omfattade avgränsade kollektiv i lokalsamhället. Men i motsättning till resultatet i Frohnerts stickprov rörde det sig sällan om tvister och transaktioner mellan enskilda. Det var inte för denna sorts horisontella tvister den skånska allmogen företrädesvis använde supplikerna, det var oftast vertikala konflikter. Antingen har det funnits mindre av privata skuldfordringar och andra punkter för oenighet i 1600-talets Skåne än i 1700-talets Närke, eller också har sådana lösts på annat sätt. Man kan påminna om att så länge dansk lag gällde, till 1683, hölls häradstinget så ofta som varannan vecka och kunde erbjuda en snabb konfliktlösning. När svensk lag infördes hölls i stället bara två ting om året. Å andra sidan ökar inte de privata tvisterna i materialet efter 1683.

I supplikerna kommer till synes hur man ville se sig själv och vilka uppfordrande blickar man sände andra. Det fanns en bred repertoar av identitetsföreställningar, av sätt man kunde presentera sig på, och vilket man valde var ofta avhängigt av situationen. Det var mötesidentiteter, anpassade både till mötet med överheten och till det som var problemet. Hade man problem med fel skattesats som dräng, presenterade man sig förstas som dräng, gällde det landbornas förhållande till en godsherre var man 'bonde under X gård'.

Det fanns dock några övergripande identiteter. Visavi överheten skrev

man in både sig själv och mottagaren i en relation som kunde vara antingen jämlik eller hierarkisk. Den kristna identiteten var den mest övergripande och innebar en möjlighet att stå på lika fot med överheten som god kristen och erbjuda sina böner som utbyte mot nådig resolution. Identiteten som fattig undersåte innebar ett strängt hierarkiskt förhållande där man erkände sin underordnade position men samtidigt implicerade att ämbetsmannen skulle uppfylla sin roll som nådig och beskyddande överhet. Detta kunde understrykas än mera i den variant av hierarkin där man betonade sin roll som skattebetalare; den rollen är inte alltid lika underdånig utan kunde innebära ganska konkreta krav på att få det beskydd man betalade för. En mer ödmjuk variant var att föra in ett könsperspektiv: kvinnorna hade möjlighet att framställa sig som särskilt skyddsvärda, speciellt om de var änkor med barn.

I övrigt kan man tala om två dominerande typer av identitetsföreställningar. De som knyter sig till kameral kategori har redan nämnts och var ofta starkt situationsbetingade – kronans bönder, hospitalsbönder, husmän etc. Andra knyter sig till territoriella, ofta administrativa begrepp där by, socken och härad är de mest framträdande. Det vanligaste sättet att presentera sig var en kombination av flera möjligheter: man var 'fattig man och skattebonde i X by uti Y härad'. Byar, socknar eller härader framträder dock inte i detta material som lika starka enheter för gemensamt väl och ve som staden gör i stadsbefolkningens suppliker, enligt Andreas Olssons slutsatser på annat ställe i denna antologi. I övrigt tycks identitetsföreställningarna i stad och på landsbygd ha varit ganska lika varandra.

De identitetsföreställningar som knyter sig till politiska territorier och/eller etniska grupper var, på landet liksom i städerna, mindre framträdande. Såväl »skånskt« som »svenskt« och »danskt« lyser oftast med sin frånvaro. Oftast framkommer det svenska och det danska som närmast kronologiska begrepp, som när något sägs ha varit så och så 'i dansk tid'. Man kunde dock också gå tillbaka till tiden före 1658 för att hämta argument utan att statsbytet behövde påpekas. Det märks inget »minnesbrott« eller någon påtvingad glömska.

Någon gång framskyntade dock identitetsföreställningar som kan kallas etniska och som kopplas till politisk lojalitet. En kvinna klagar sin nöd som inte bara änka och försörjerska utan också 'vensk bland främ-

lingar'; någon skälls för 'svensk skälm'. Detta material visar inte att sådana föreställningar inte fanns, men det visar att de spelade en undanskymd roll i helheten av socialt produktiva identitetsföreställningar. Som jag undersökt i en annan studie, spelade idén om en »försvenskning« inte heller för myndigheterna någon framträdande roll före skånska kriget, men från 1679 fördes det en politik där bland annat en ökad »svenskhets« ansågs säkerhetspolitiskt önskvärd.¹¹³ Det är därför intressant att se att supplikanterna inte heller under denna period, när man kunde tro att myndigheterna skulle se välvilligt på en sådan svenskhetsretorik, försökte få det de ville ha genom att aktualisera dylika föreställningar. Det är ett starkt argument för dessa föreställningars marginalitet.

Om vi så till sist frågar efter vad statsbytet betydde för vanliga människor, förefaller det att döma av detta material ha rört sig om en gradvis ökande kontakt med en kontrollerande och reglerande statsmakt, en ökad interaktion som innebar både ett ökat tryck och ökade möjligheter för bredare grupper att göra sig hörda. Visserligen är supplikerna dåligt bevarade, men det förefaller ändå inte vara en slump att ingen finns för-rän 1661. Att be om hjälp på detta formaliserade sätt var inte helt nytt men det torde ha blivit vanligare under den svenska tiden än tidigare. Skillnaderna mellan Öresundsregionens kvarvarande danska sida och dess nya svenska ökade på detta sätt gradvis som tiden gick. Som en symbol för det står det svenska skriftspråkets totala genomslag i 1699 års suppliker.

Det dominerande intrycket när man läser alla dessa berättelser om vardagligt slit och förtret är ändå *business as usual*. 1600-talsmänniskornas vardag formades av väder och vind, skörd och fiske, ibland av skövlande trupper (fienden lika väl som 'våra egna') och ofta av en vrångvillig överhet, och endast i mindre grad av om den översta överheten satt i Köpenhamn eller Stockholm.

113. Gustafsson, »Att göra svenskar av danskar?«, s. 57.

Summary

*To Go to Malmö and Demand one's Rights.
Subjects, Authorities, and Notions of Identity in Scanian
Solicitations 1661–1699*

Did the interaction between authorities and population change as a consequence of the Scanian change of state authority in 1658? What notions of identity were there and what role did the change of state play for the articulated identities? These issues are explored through a study of the peasantry's solicitations to the authorities. The material consists of 149 preserved solicitations from the period 1661 to 1699.

The solicitations were in most cases about concrete reliefs from burdens. They concerned tax reliefs to a great extent. There seems to have existed a belief in authorities and a conviction that it was worth while to petition for alleviations. In this way the regime has been regarded as legitimate and its legitimacy has been fortified when alleviations have been granted.

A broad repertoire of identities is revealed in the material. Social identities are always shaped by encounters, and the "encounter identities" that are expressed in the solicitations were intended to bring about a desired effect in the receiver through references to mutually shared sets of values. The Christian identity – which appeals to a mutual obligation – is often used. The supplicants often present themselves as "poor subjects," which reveals a hierarchical community, in which it is the authority's responsibility to be merciful. Common is also the tax payer identity, which is connected to a demand for protection in exchange for the tax payments made. Other identities are tied to the supplicant's relation to the local authority – for peasants it might for instance be a certain estate – and to local subdivisions such as the village, the parish, and the hundred (the jurisdictional district). A female identity emerges when widows present themselves as deserving special protection.

There are very few references to "Swedish" or "Danish" identities. Some references to Danish times and laws and regulations from before 1658 exist, and indicate that the population did not feel forced to forget that the province once had been Danish. One might be led to believe that

people would regard loyalty to Sweden as a good argument – if the Swedish authorities were as interested in “making Swedish” as older research has contended – but appeals to “Swedishness” are almost completely lacking. The ethnic/national played a small part in the overall identity repertoire.

The differences between the two sides of Öresund have probably grown after 1658. It seems to have been unusual to solicit during the times of Danish rule. As Swedish subjects, the Scanians met with a central power that was more interventionist, which raised higher demands, and thereby also provoked more solicitations for alleviations and protection. The interaction spread to bigger groups in society, but a similar development cannot be traced on the Danish side. An indication of this growing difference is that the Danish language, which dominated the early solicitations, in 1699 has been completely replaced by Swedish.

Referenser

Otryckta källor

Landsarkivet i Lund (LLA):

Skånska generalguvernementskansliets arkiv (SGGKa)

DIVc:1, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1658–1669

DIVc:2, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1676–1678

DIVc:3, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1681

Landshövdingens över Malmöhus, Landskrona och Hälsingborgs läns arkiv (LaMLH)

DIVc:1, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1664–1675

Skånska guvernementskansliets arkiv (SGKa)

DIVc:2, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1699

DIVc:3, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1699

DIVc:4, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1699

Publicerade källor

Danske Kancellis Supplikprotokoller. Udvalg 1705–1795, cd utgiven av Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie

- Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold. Bind 37. 1653*, utg. Ole Degn, Rigsarkivet, København 2000
- Handlingar rörande Skandinaviens historia XXXI*, Stockholm 1850 (Gustaf Otto Stenbocks ämbetsberättelse)

Litteratur

- Alenäs, Stig, *Lojaliteten, prostarna, språket. Studier i den kyrkliga »försvenskningen« i Lunds stift under 1680-talet*, Studentlitteratur, Lund 2003
- Asker, Björn, *I konungens stad och ställe. Länsstyrelser i arbete 1635–1735*, Stiftelsen för utgivande av arkivvetenskapliga studier, Uppsala 2004
- Bergman, Karl, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*, Lund 2002
- Bregnsbo, Michael, *Folk skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet. En kildestudie i Danske Kancellis supplikprotokoller*, Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, København 1997
- Englund, Peter, *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, Atlantis, Stockholm 1989
- Erlandsson, Alf, *Skånska generalguvernementet 1658–1693 och dess arkiv. Förvaltnings- och arkivhistoriska undersökningar*, Gleerups, Lund 1967
- Frohnert, Pär, »Administration i Sverige under frihetstiden«, Yrjö Blomstedt m.fl., *Administrasjon i Norden på 1700-talet*, Universitetsforlaget, Oslo 1985
- Gustafsson, Harald, »Att göra svenskar av danskar? Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld 1658–1693«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Skippershoved, Ebeltoft 2003
- Gustafsson, Harald, »Islands administration på 1700-talet«, Yrjö Blomstedt m.fl., *Administrasjon i Norden på 1700-talet*, Universitetsforlaget, Oslo 1985
- Gustafsson, Harald, »The Eighth Argument. Identity, ethnicity and political culture in sixteenth-century Scandinavia«, *Scandinavian Journal of History* 2002:2
- Gustafsson, Harald, *Gamla riken, nya stater. Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512–1541*, Atlantis, Stockholm 2000
- Hallberg, Göran, »Statsskifte, språk och nationsbygge. Kampen om skånskan«, *Grenser og grannelag i Nordens historie*, red. Steinar Imsen, Cappelen, Oslo 2005
- Jexlev, Thelma, »Lensregnskaberne«, *Fortid og nutid XXV*, 1972–74
- Johannesson, Gösta, *Danmarks historie. Skåne, Halland og Blekinge*, København 1981

- Lerborn, Jens, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, Nordic Academic Press, Lund 2003
- Pamp, Bengt, »Skånskan och makterna«, *Språkets makt*, red. Birger Bergh & Ulf Teleman, Lund University Press, Lund 1990
- Persson, Fredrik, »Riddare av det juridiska gränslandet. Den skånska adeln på riksdagen 1664 ur ett identitetsperspektiv«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Skippershoved, Ebeltoft 2003
- Persson, Stefan, *Kungamakt och bonderätt. Om danska kungar och bönder i riket och i Göinge härad ca 1525–1640*, Centrum för Danmarksstudier 8, Makadam, Göteborg & Stockholm 2005
- Reynolds, Susan, *Kingdoms and Communities in Western Europe*, Clarendon Press, Oxford 1984
- Simonsson, Örjan, *Den lokala scenen. Torstuna härad som lokalsamhälle under 1600-talet*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 1999
- Supphellen, Steinar, »Supplikken som institusjon i norsk historie. Framvokster og bruk særleg først på 1700-tallet«, *Historisk tidsskrift* (Norge) 1978:2
- Ullgren, Peter, *Lantadel. Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut*, Sisyfos, Lund 2004
- Villstrand, Nils Erik, »Bokstäver, bönder och politik. Muntligt och skriftligt i 1700-talets politiska kultur«, *Att komma till tals. Nedslag i den nordiska historiens vardagslunk och konflikter*, red. P. Danielsson m.fl., Växjö universitet, Växjö 1999
- Winge, Vibeke, »Language – means of communication or national treasure?«, *Vid gränsen. Integration och identiteter i det förnationella Norden*, red. Harald Gustafsson & Hanne Sanders, Centrum för Danmarksstudier 10, Makadam, Göteborg & Stockholm 2006
- Österberg, Eva, »Folklig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500- och 1600-talets Sverige«, *Scandia* 1992:1